

УДК 336. 009. 6(477)

Войтенко О. М.,*аспірант кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу Тернопільського національного економічного університету*

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

У статті розглянуто проблеми і перспективи розвитку ринку фінансових послуг в Україні. Проаналізовано вплив світової фінансово-економічної кризи на ринок фінансових послуг України, визначено шляхи подальшого розвитку вітчизняного ринку банківських та страхових послуг.

Ключові слова: сучасна фінансово-економічна криза, банківська система, інвестиційні фонди, страхові компанії.

В статье рассмотрены проблемы и перспективы развития рынка финансовых услуг в Украине. Проанализировано влияние мирового финансово-экономического кризиса на рынок финансовых услуг Украины, определены пути дальнейшего развития отечественного рынка банковских и страховых услуг.

Ключевые слова: нынешний финансово-экономический кризис, банковская система, инвестиционные фонды, страховые компании.

In this article author analyses problems and prospects of market of financial services in Ukraine. Author analyses influence of world financially – ekonomicheskogo crisis to the financial market of Ukraine, determines the ways of further development of domestic banking and insurance services.

Key words: current economic crisis, banking system, investment funds, insurance companies.

Постановка проблеми. В умовах сучасних економічних реалій, необхідно констатувати той факт, що ринок фінансових послуг є життєво важливим фундаментом для зростання, розвитку і стабільності національної ринкової економіки.

Становлення та розвиток фінансового ринку загалом мають стати ключовим елементом сильного економічного середовища, який підтримуватиме корпоративні ініціативи, забезпечуватиме фінансування реального сектору економіки через залучення інвестицій, здійснення платежів та перерозподіл капіталів.

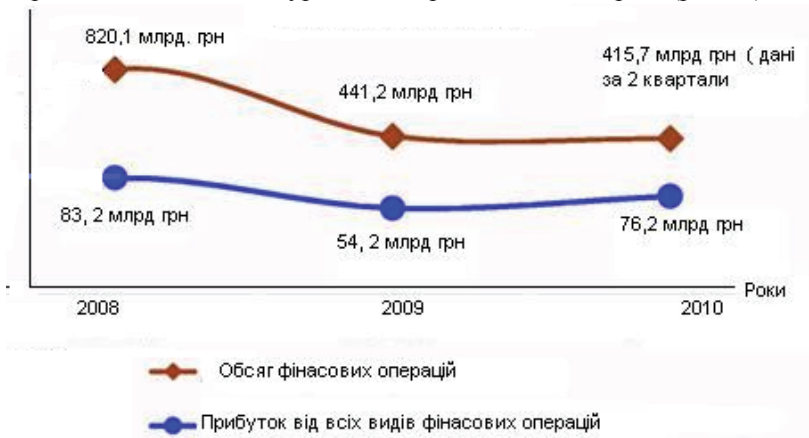
Однак у контексті наведених процесів розвиток ринку фінансових послуг в Україні значною мірою визначається сегментарним впливом процесів зовнішнього походження, що стають із кожним роком інтенсивнішими.

За умов фінансово-економічної кризи такий вплив особливо небезпечний, оскільки за сприятливого збігу чинників може призвести до суттєвих трансформацій ринку фінансових послуг України на різних рівнях ієрархії. Однак зазначимо, що кризові явища не є абсолютним негативом – вони також мають окремі позитивні риси.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування українського ринку фінансових послуг досліджували такі провідні вітчизняні науковці, як В. Корнеєв, Г. Багратян, О. Сохацька, І. Кравченко, О. Кириченко, А. Ковальчук, С. Науменкова та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою цієї статті є аналіз ситуації щодо діяльності ринку фінансових послуг України в умовах сучасних економічних реалій, а також перспектив його розвитку в посткризовому періоді.

Виклад основного матеріалу. Обсяги фінансових операцій, які здійснювали за допомогою різних фінансових інструментів (грошових ресурсів, акцій, векселів тощо), становили майже 820 млрд. грн. на рік, і таким чином український фінансовий сектор став співрозмірним із аналогічними секторами Польщі, Чехії, Туреччини, Греції та інших країн (рис. 1.).

Рис. 1. Динаміка розвитку фінансового сектору України [3]

Доречно зазначити, що у докризовий період український банківський сектор переживав період активного зростання, у 2006–2008 рр. в українських банках постійно зростав обсяг коштів, залучених від населення, а також збільшувались і обсяги кредитування.

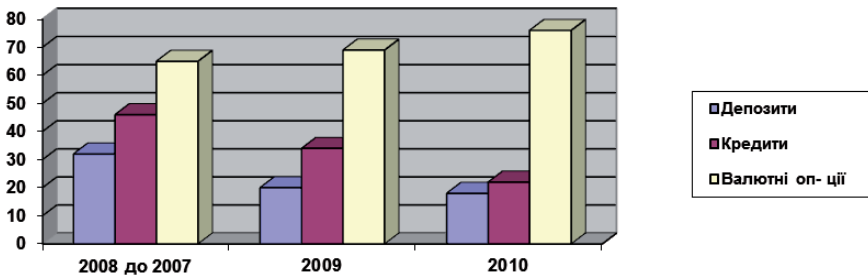
Разом із тим, більше половини кредитного портфелю було надано в іноземній валюті (на 01. 01. 2008 – 52%). Це, по-перше, пов'язано з нижчими процентними ставками за кредитами в іноземній валюті порівняно з національною валютою. По-друге, для більшості українців іноземна валюта протягом тривалого часу залишалась основним засобом заощадження

і накопичення капіталу. Ця ситуація призвела до ризиків, що пов'язані з отриманням кредиту в іноземній валюті, які загострилися протягом кризового періоду.

Однак, під впливом світової фінансової кризи, яка в Україні почала проявлятися восени 2008 р., банківський сектор опинився в стані фінансового колапсу.

У жовтні цього року погіршення фінансової ситуації, а також зміни складу акціонерів "Промінвестбанку" і банку "Надра" спровокували масовий відтік депозитів та, відповідно різке зменшення ресурсної бази банків. Тільки за 10 днів жовтня 2008 р. загальна сума зобов'язань банків зменшилася на 18 млрд. грн.

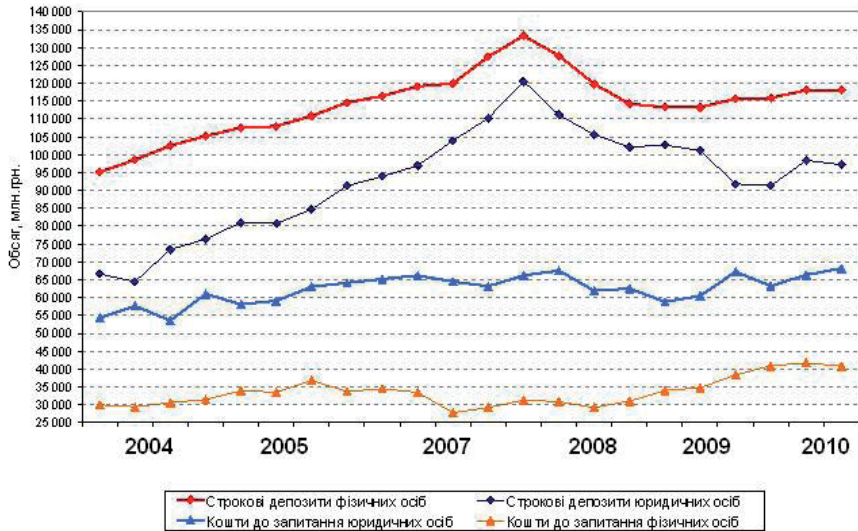
Унаслідок девальвації гривні щодо долара США та євро зменшилася спроможність позичальників погашати свою заборгованість перед банками, насамперед за кредитами в іноземній валюті, що спричинило зростання проблемних кредитів у фізичних осіб майже в 2 рази, призвело до негативних змін у структурі фінансових послуг (рис. 2).

Рис. 2. Зміни в обсягах фінансових послуг у банківській системі України, 2008–2009 рр. (у %), (побудовано автором на основі даних [5, 6, 7])

Дані, наведені на рисунку 2, свідчать про спад обсягів операцій у національній валюті в сфері як залучення депозитів, так і кредитування; разом із тим значно зросла частка операцій в іноземній валюті, що свідчить про невпевненість учасників ринку банківських послуг у майбутньому національній валюті.

Особливо чітко дані тенденції виявляються на ринку депозитних послуг. Депозитна база комерційних банків України, її динаміка тісно пов'язані з економічною ситуацією в країні, й настання у 2008 р. фінансово-економічної кризи значною мірою вплинуло на розвиток українського ринку депозитів (рис. 3).

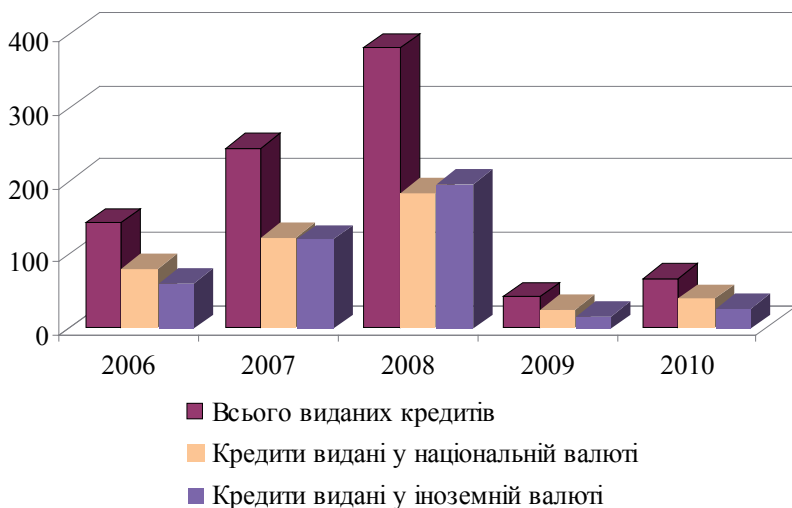

Рис. 3. Динаміка депозитної бази українських комерційних банків у 2004–2010 роках (млн. грн.), [4, с. 56]

Варто зазначити, що розвиток деструктивних дисбалансів у вітчизняній фінансовій системі значною мірою вплинув на підвищення відсоткових ставок за депозитними продуктами банківських установ. Так, протягом останнього року відбулися такі зміни: за універсальними депозитами (із правом поповнення і часткового зняття) терміном на шість місяців у гривні середня ставка зросла на 2,36%, за ощадними вкладками (з виплатою відсотків наприкінці терміну або капіталізацією, без права поповнення) середня ставка підвищилася на 4,82%, за накопичувальними депозитами (з можливістю поповнення рахунку, незалежно від періодичності виплати відсотків, але без права часткового зняття грошей) ставка зросла на 5,18%, за дохідними депозитами (з виплатою відсотків щомісяця або щокварталу, без права поповнення або часткового зняття грошей з рахунку) ставка зросла на 4,63% річних [2]. З іншого боку, обсяги кредитування зменшилися, що не дає банкам змоги отримувати дохід у вигляді ставки за кредитами (рис. 4).

Варто звернути увагу на той факт, що у період кризи значно зменшилася частка кредитів у іноземній валюті, що пов'язане з валютною політикою НБУ, відповідно до якої у 2008 р. була введена заборона на видачу будь-яких валютних кредитів фізичним особам, що не займаються підприємницькою діяльністю.

Крім того, НБУ намагався впливати на ситуацію за допомогою облікової ставки (табл. 1).

Рис. 4. Динаміка обсягів кредитування комерційними банками України у 2006–2010 роках (млн. грн.), [6]

Таблиця 1
Облікова ставка НБУ у 2008-2010 роках [7]

Період дії	Розмір ставки	Нормативний документ
з 10. 08. 2010 р.	7,75%	Постанова НБУ № 377 от 09. 08. 2010 р.
з 08. 07. 2010 р.	8,5%	Постанова НБУ № 320 от 07. 07. 2010 р.
з 08. 06. 2010 р.	9,5%	Постанова НБУ № 259 від 07. 06. 2010 р.
з 12. 08. 2009 р. до 07. 06. 2010 р.	10,25%	Постанова НБУ № 468 від 10. 08. 2009 р.
з 15. 06. 2009 р. до 11. 08. 2009 р.	11%	Постанова НБУ № 343 від 12. 06. 2009 р.
з 30. 04. 2008 р. до 14. 06. 2009 р.	12,0%	Постанова НБУ № 107 від 21. 04. 2008 р. Лист НБУ № 14-011/778-2395 від 16. 02. 2009 р.
з 01. 01. 2008 р. до 29. 04. 2008 р.	10,0%	Постанова НБУ № 492 від 29. 12. 2007 р.

Аналізуючи наведені дані, потрібно констатувати той факт, що заходи монетарної політики, які реалізувало керівництво НБУ, були непослідовними, і це в кінцевому результаті не додавало стабільності банківському секторові. Облікова ставка почала знижуватися тільки наприкінці 2009 р., – після перших ознак поліпшення ситуації; до кінця цього року облікова ставка НБУ підвищувалась, і, таким чином, комерційні банки не мали підстав для зменшення ставок за кредитами та відновлення кредитування.

Таким чином, український банківський сектор опинився в замкненому колі: відтік депозитів поряд зі зростанням частки проблемних кредитів та неможливістю відновлення кредитування призвели до значних збитків цього сектору.

Доходи банків, порівняно з відповідним періодом 2009 р., зменшилися на 15,7% і становили 21,4 млрд. грн. Витрати банків за звітний період скоротилися на 16,5% – до 22,8 млрд. грн. Від’ємний фінансовий результат у системі банків на 01. 10. 2010 р. дорівнював 1,4 млрд. грн.

Отже, проблеми банківської системи України в кризових умовах викликані низкою причин – це, насамперед, орієнтація фінансового ринку України на кредитування в іноземній валюті, його тісний зв’язок із світовою фінансовою системою, відсутність поважного ставлення до національної валюти – гривні, невдала монетарна політика НБУ, що загострила кризові явища у банківському секторі.

Своєю чергою, ринок страхових послуг у кризовому періоді залишається найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків, особливо зважаючи на зменшення капіталізації в таких фінансових секторах економіки, як кредитна кооперація.

Варто зазначити, що динаміка показників протягом 2008–2009 р. свідчить про такі тенденції:

- на 2,1% зменшилася кількість укладених договорів (крім н/в), при цьому кількість договорів, укладених із фізичними особами, зросла на 2,7%; за винятком договорів із обов’язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті; їхня кількість у 2009 р. становила 552 628 982 одиниць і також зменшилася на 15,4%;

- на 14,9% зменшилися обсяги надходжень валових страхових премій, а обсяг чистих страхових премій зменшився на 20,8%;

- на 4,4% зменшилися валові страхові виплати/відшкодування, а обсяг чистих страхових виплат – на 6,2%;

- на 2% знизилися обсяги вихідного перестраховування, в т. ч. обсяги премій, сплачених на внутрішньому ринку, зменшилися на 3%, а на зовнішньому зросли на 6,4%; на 7% зменшився обсяг страхових резервів;

- на 0,1% зросли загальні активи, з них активи, визначені законодавством для представлення коштів страхових резервів – на 0,9%;

- загальна кількість страхових компаній становила 450, у т. ч. СК “life” – 72 компанії, СК “non-life” (не-життя) – 378 компаній.

Розмір валових страхових премій за 2009 р. зменшився порівняно з 2008 р. на 14,9%, а чисті страхові премії за аналогічний період зменшилися на 20,8%. Валові страхові премії у IV кв. 2009 р. на 34,0% зросли порівняно з III кв. 2009 р. за рахунок збільшення обсягів внутрішнього перестраховування на 1 741,3 млн. грн.

Проблеми страхового ринку України зумовлені, без сумніву, загальним станом економіки та фінансовим станом держави, але разом із тим страховий ринок України має низку хронічних проблем, що загострилися в кризових 2008–2010 рр., зокрема недостатність ліквідних фінансових інструментів для здійснення ефективної політики інвестування коштів (особливо гострою є проблема забезпечення довготермінових зобов'язань за договорами страхування життя); низький рівень капіталізації вітчизняних страховиків, низький рівень послуг, що надають окремі страховики, наявність випадків шахрайства; вкрай повільним розвитком ринку страхування життя та інших видів особистого страхування.

У цілому, на відміну від банківського сектору та фондового ринку, які одними з найперших постраждали від світової фінансової кризи, страховий сектор не був сильно вражений наслідками кризи (про що свідчить позитивна динаміка у 2008 р.) [1]. Але загальний вплив фінансової кризи в середнь- та довготерміновому періоді вкрай негативно впливатиме на вітчизняний страховий ринок.

Безумовно, негативні наслідки фінансово-економічної кризи Україна відчуватиме протягом найближчого десятиліття. Однак це не має відкинути нашу країну на позицію економічного аутсайдера у світовій економічній системі.

Щоб запобігти такій імовірності державним органам необхідно активно впливати на ситуацію, яка у наші дні склалася на ринку фінансових послуг.

На нашу думку, враховуючи теперішній стан справ, для поліпшення показників роботи банківської системи, а відтак і економіки України в цілому, доцільно вжити такі заходи:

1) підвищити рівень капіталізації банківського сектору, залучаючи додатковий акціонерний капітал;

2) вдосконалити методіку монетарної політики НБУ з урахуванням досвіду фінансової кризи 2008–2010 рр.;

3) збільшити кількість державних банків, їхні капітальні ресурси та посилити роль державних банків на вітчизняному фінансово-кредитному ринку;

4) впровадити стимули для комерційних банків, які кредитують реальний сектор економіки, інноваційні проекти.

На наш погляд, використання запропонованого фінансового механізму дасть змогу забезпечити стабільність банківської системи та, відповідно, стабільність всієї економіки України.

Головними чинниками, що визначають розвиток вітчизняного страхового ринку в найближчий час, є: низька платоспроможність споживачів страхових послуг; відсутність реальних перспектив для стрімкого підвищення рівня фінансової стабільності вітчизняних страхових компаній. Для розв'язання проблем страхування у контексті антикризових заходів необхідно, на нашу думку, впроваджувати ті нові напрями розвитку діяльності страхових компаній на страховому ринку, які підтвердили ефективність їх впровадження за умов фінансової кризи:

- 1) збільшення капіталізації страхових компаній, розширення сфери страхових послуг та підвищення їх якості та прозорості;
- 2) надання комбінованих послуг шляхом пропозиції комплексних страхових продуктів;
- 3) урізноманітнення скидок та бонусів, зниження тарифів за рахунок комплексності угод;
- 5) розвиток нестандартних страхових послуг;
- 6) упровадження вітчизняних страховиків на ринку страхових послуг нових для вітчизняної практики продуктів.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу дійти висновку, що криза у світовій економіці значною мірою вплинула на ринок фінансових послуг України, однак цей вплив міг бути менш відчутним за умови, що у діяльності банківських, страхових систем та інвестиційних фондів не було б внутрішніх системних недоліків, що поглибили кризові явища.

У зв'язку з цим можна зазначити, що криза не тільки спричинила проблеми для українського фінансового сектору, а й дала змогу по-новому глянути на результати діяльності та перспективи розвитку, спродукувала великий обсяг аналітичного матеріалу, на підставі якого можна сформулювати нову економічну парадигму розвитку ринку фінансових послуг України в XXI сторіччі.

Література:

1. Звіти про основні показники розвитку страхового ринку України за 2003–2010 рр. – Режим доступу до інформації: – <http://www.dfp.org.ua>
2. Золотарев В. Вечный кризис. Введение, 09. 03. 2009. – www.politican.com.ua;
3. Кириченко О. А. Системну кризу треба долати системними методами // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 83. – 14 травня.
4. Кириченко О. А., Мелесик С. В. Економічна безпека банківської системи України в умовах глобальної фінансової кризи // Актуальні питання економіки. – 2009. – № 8. – С. 51-61.
5. Кравченко І., Багратян Г. Криза та регулювання фінансової системи: уроки і перспективи // Вісник НБУ. – 2009. – № 1. – С. 19-20.
6. Офіційний сайт асоціації українських банків: // www.aub.com.ua.
7. Офіційний сайт Національного банку України. – www.bank.gov.ua.